

**НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
„ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ”
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК**

ХАРЕНКО Андрій Олександрович

УДК 631.11.003.13

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

**08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(економіка сільського господарства і АПК)**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Уманському державному аграрному університеті
Міністерства аграрної політики України

Науковий керівник:	кандидат економічних наук, професор, заслужений економіст України Бурик Анатолій Федорович, Уманський державний аграрний університет Міністерства аграрної політики України, завідувач кафедри менеджменту організацій
Офіційні опоненти:	доктор економічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України Благодатний Володимир Іванович, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет" Херсонська філія (м. Херсон) Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економіки та менеджменту кандидат економічних наук Першко Лариса Олександрівна, Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки” УААН, старший науковий співробітник відділу підприємництва

Захист відбудеться „___” _____ 2008 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.350.01 у Національному науковому центрі „Інститут аграрної економіки” Української академії аграрних наук за адресою: 03680, м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного наукового центру „Інститут аграрної економіки” Української академії аграрних наук за адресою: 03680, м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10.

Автореферат розісланий „___” _____ 2008 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

О.Г. Шпикуляк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У дореформений період в АПК України був створений потужний економічний потенціал на основі колективної і державної власності сільськогосподарських підприємств різної спеціалізації з науково обґрунтованими раціональними розмірами. Після початку аграрних перетворень, що базуються на приватній та державній власності, намітилася тенденція до розукрупнення сільськогосподарських підприємств за рахунок раніше створених. Так, у результаті реформування в 2006 році функціонувало 52077 господарств різних організаційно-правових форм ринкового типу. Із даної кількості 42784, або 65,9%, володіли 14,79% сільськогосподарських угідь і мали середній розмір 300 га і тільки 16,1% господарств мали розмір 500 га і більше сільськогосподарських угідь. Це в свою чергу стало однією з багатьох причин занепаду сільськогосподарських підприємств і зниження ефективності їх функціонування.

Серед проблем, що обговорюються науковцями, найбільш гострими є питання пошуку шляхів економічного зростання і функціонування агропромислового комплексу країни, стабілізації, подальшого розвитку й підвищення ефективності виробництва.

У системі заходів, спрямованих на відродження агропромислового комплексу, важливе місце належить спеціалізації та концентрації виробництва на основі раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств.

Розглядом даних питань у різний час займалися такі вчені: В.Г. Андрійчук, В.І. Благодатний, А.Ф. Бурик, П.І. Гайдуцький, В.Г. Гусаков, В.С. Дієсперов, П.К. Канінський, І.Г. Кириленко, Г.Г. Котов, І.І. Лукінов, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, В.П. Прадун, П.Т. Саблук, М.М. Федоров, О.М. Шпичак та інші. Проте питання підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств та їх подальшого розвитку на основі раціональних розмірів, спеціалізації і концентрації виробництва в умовах приватної власності й орендних відносин залишилися поза увагою дослідників, особливо на регіональному рівні. Це й зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах програми наукових досліджень Уманського державного аграрного університету за темою „Адаптація організаційно-економічного механізму господарювання до соціально орієнтованих ринкових відносин в АПК” (номер державної реєстрації 0101U004493).

Безпосередньо автором виконувалося завдання: „Обґрунтувати підходи і пропозиції щодо підвищення ефективності розвитку сільськогосподарських підприємств на основі регіональної спеціалізації, концентрації та раціональних розмірів”.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних та прикладних аспектів підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств на основі концентрації і спеціалізації

виробництва. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- узагальнити суть поняття „ефективність”, визначити фактори впливу та показники, що її характеризують;
- обґрунтувати теоретичні основи підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств на основі раціональних розмірів, спеціалізації та концентрації в умовах приватної власності на землю і засоби виробництва;
- узагальнити стан трансформації власності в реформованих аграрних формуваннях, її правове забезпечення та вплив на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств;
- розглянути тенденції зміни розмірів сільськогосподарських підприємств у процесі реформування та визначити їх раціональні параметри;
- оцінити рівень ресурсного забезпечення господарств та економічну ефективність їх діяльності залежно від розмірів і розташування в межах агрогрунтових зон досліджуваного регіону;
- розробити проекти ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств з найбільш поширеними виробничими напрямками на основі раціональних розмірів і здійснити регіональний розподіл загальної кількості спроектованих аграрних формувань залежно від напрямку спеціалізації і ресурсного потенціалу й оцінити їх ефективність;
- обґрунтувати шляхи вдосконалення маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств у контексті інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, як необхідної передумови ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Об’єктом дослідження є процеси ефективного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області під час здійснення аграрної реформи в Україні та напрямки його підвищення.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання економічних процесів, фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань ефективності й розвитку сільськогосподарських підприємств.

У процесі дослідження застосовувались такі методи: історичний – для виявлення тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств; дедуктивний, індуктивний та узагальнення – при дослідженні теоретичних аспектів розвитку і функціонування сільськогосподарських підприємств; порівняння, групування, графічний – при дослідженні сучасного стану розвитку сільськогосподарських підприємств; розрахунково-конструктивний та економіко-математичний – при прогнозах розрахунках та обґрунтуванні напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств; абстрактно-логічний –

щодо теоретичних і методологічних узагальнень, формулювання висновків.

Інформаційною базою досліджень були відповідні закони України, Укази Президента України, постанови Уряду, офіційні матеріали Держкомстату України і Головного управління статистики в Черкаській області, а також Міністерства аграрної політики України, дані річних звітів і результати монографічних обстежень окремих підприємств, здійснених автором, спеціальна література та інші джерела.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті дослідження сукупності теоретичних і практичних аспектів ефективності функціонування та перспектив розвитку сільськогосподарських підприємств одержано наступні результати, які визначають його наукову новизну:

вперше:

- обґрунтовано раціональні розміри сільськогосподарських підприємств різних виробничих напрямів у ринкових умовах на регіональному рівні залежно від природноекономічних умов та ресурсного забезпечення;

удосконалено:

- методику визначення узагальнюючого показника економічної ефективності – норми прибутку, шляхом врахування при його обчисленні витрат на підготовку працівників необхідної кваліфікації;
- класифікацію факторів впливу на економічну ефективність шляхом поділу їх на контрольовані та неконтрольовані з боку підприємства (контрольовані в свою чергу поділяються на організаційні та економічні; неконтрольовані – на природні та загальнодержавні);
- методичні підходи до формування системи маркетингового інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень для ефективного функціонування і розвитку сільськогосподарських підприємств, на основі поєднання державної консультаційної служби, маркетингового міжгосподарського кооперативу та маркетингового підрозділу в організаційній структурі підприємства;

дістали подальший розвиток:

- підходи до аналізу економічної ефективності сільськогосподарських підприємств залежно від рівня забезпеченості їх виробничими ресурсами;
- пропозиції щодо забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств на основі науково обґрунтованої спеціалізації та концентрації виробництва, новітніх технологій, високопродуктивних сортів рослин і порід тварин.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертаційній роботі результати дослідження спрямовані на вдосконалення організації та підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств на основі спеціалізації, концентрації та раціональних розмірів. Основні положення та пропозиції за результатами досліджень доведені дисертантом до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути широко використані сільськогосподарськими підприємствами.

Розробки автора рекомендовані до впровадження у виробництво (довідки Головного управління агропромислового розвитку Черкаської облдержадміністрації № 02-12/40 від 02.07.2007р. та Управління агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації № 401/06 від 16.07.2007р.). Окремі результати дослідження знайшли відображення у навчальному процесі Уманського державного аграрного університету при викладанні економічних дисциплін (довідка № 446 від 11.07.2007 р.)

Особистий внесок здобувача. Результати наукових досліджень, що містяться в дисертаційній роботі, належать особисто автору, а з наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті положення, що є результатом власних досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідались на міжвузівській науковій конференції „Шляхи підвищення ефективності використання економічного потенціалу АПК України” (м. Умань, 2001 р.); міжвузівській науково-практичній конференції молодих учених економістів-аграрників „Аграрна реформа: стан, проблеми та перспективи” (м. Умань, 2001 р.); міжвузівській науково-практичній конференції молодих учених економістів-аграрників „Аграрна реформа: стан, проблеми та перспективи” (м. Умань, 2003 р.); Всеукраїнській конференції молодих учених (м. Умань, 2004 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Глобальні та національні проблеми в аграрній економіці України” (м. Луганськ, 2004 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених, магістрів і студентів, присвяченій 140-річчю з дня народження М.І. Туган-Барановського та 75-річчю економічного факультету Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва „Сталий розвиток аграрного сектору економіки” (м. Харків, 2004 р.); Всеукраїнській конференції молодих учених (м. Умань, 2005 р.); Всеукраїнській конференції молодих учених (м. Умань, 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Концептуальні напрямки стратегічного розвитку нової аграрної політики України” (м. Луганськ, 2006 р.); науковій конференції до 30-річчя створення економічного факультету Уманського державного аграрного університету (м. Умань, 2006 р.); Всеукраїнській конференції молодих учених (м. Умань, 2007 р.); науково-практичній конференції „Соціально-економічні аспекти формування громадянського суспільства в Україні” (м. Умань, 2007 р.).

Публікації. За результатами проведених досліджень опубліковано 13 наукових праць загальним обсягом 3,15 друк.арк., з яких 3,0 друк.арк. належать особисто автору, з них 10 опубліковані у наукових фахових виданнях, а 3 за матеріалами конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Основний обсяг дисертації становить 182 сторінки комп'ютерного тексту, робота містить 56 таблиць на 30 сторінках, 17 рисунків на 8 сторінках і 30 додатків на 95 сторінках. Список використаних джерел включає 195 найменування на 18 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі „Теоретичні основи ефективності розвитку сільськогосподарських підприємств” розкрито суть поняття „ефективність” як економічної категорії, обґрунтовано напрями підвищення ефективності функціонування підприємств на основі спеціалізації, концентрації та раціональних розмірів у ринкових умовах, теоретично узагальнено й розкрито правове забезпечення трансформації власності в реформованих аграрних формуваннях та її вплив на ефективність діяльності.

На основі системного аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених встановлено, що поняття „ефективність” в економіці набуває особливої, специфічної форми вияву, трансформуючись у поняття економічної ефективності. В узагальненому вигляді економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат коштів і живої праці та задіяних для цього виробничих ресурсів. Критерієм економічної ефективності є максимізація прибутку в розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь при мінімумі витрат.

Ефективність сільськогосподарського виробництва залежить від великої кількості факторів, які пропонуємо поділити на контрольовані та неконтрольовані з боку окремого підприємства (контрольовані в свою чергу поділяються на організаційні та економічні; неконтрольовані – на природні та загальнодержавні).

Узагальнюючим показником економічної ефективності є норма прибутку, що використовується в усіх розвинутих країнах світу. Проте в сучасних умовах України, за відсутності ринку землі, пропонується тимчасово використовувати індексовану нормативну грошову оцінку землі, а до оплати праці, як показника вартості робочої сили, сумувати витрати на підготовку працівників необхідної кваліфікації.

Обґрунтовується необхідність спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва на основі раціональних розмірів підприємств, як перспективного напрямку розвитку аграрного сектору економіки в ринкових умовах. Нині єдиним засобом досягнення даної мети є об’єднання власників та оренда земельних і майнових паїв. Оскільки організаційно-правові формування раціональних розмірів більш ефективні порівняно з іншими, то це дозволить в умовах ринкової конкуренції на землю та засоби виробництва зробити кращі пропозиції орендодавцям й ефективніше використовувати земельні та майнові паї, вести фінансово-господарську діяльність підприємств.

У ході дослідження проаналізовано процес реформування сільськогосподарських підприємств упродовж 1990-2006 років та його вплив на ефективність діяльності господарських структур. Реформування забезпечувалось необхідною правовою базою. Проте нашими дослідженнями виявлено певні недоліки: розпорошення прийняття законодавчої бази в часі (з 1990 по 2002 роки), суперечності в деяких нормативно-правових актах; законодавчо не визначено правовий статус орендодавців-власників, який би передбачав їхнє

право на управління виробництвом через механізм найму виконавчого адміністративно-управлінського персоналу за договором або контрактом; не розроблена дієва концепція розвитку різних організаційно-правових формувань. Недосконалість нормативної бази реформування призвела до подрібнення цілісних господарських комплексів, що негативно вплинуло на ефективність господарювання новостворених структур.

З метою захисту прав власників земельних і майнових паїв виникає необхідність створення спілки, яка б виконувала роль вищого органу управління і приймала рішення про найм виконавчої дирекції для керівництва об'єднаними земельними і майновими паями з метою підвищення економічної ефективності господарської діяльності. Це має привести до розподілу прибутку серед власників земельних і майнових паїв, а не лише декількох засновників. Дослідженнями встановлено необхідність посилення ролі держави в регулюванні орендних земельних відносин, звертаючи особливу увагу в договорах оренди на обов'язковість комплексного розвитку галузей рослинництва і тваринництва, підвищення родючості ґрунтів, забезпечення науково обґрунтованих параметрів організації та ведення господарської діяльності, а також соціального розвитку колективу й охорони навколишнього природного середовища.

У другому розділі **„Стан та ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах формування ринкових відносин”** на основі аналізу й оцінки сучасного стану сільськогосподарських підприємств Черкаської області виявлено зональні особливості ведення сільськогосподарського виробництва в Черкаській області, визначено тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств, встановлено залежність ресурсного забезпечення та ефективності його використання від розмірів підприємств, визначено економічну ефективність господарювання залежно від розмірів підприємств.

Сільськогосподарські підприємства області мають переважно зерно-технічний з розвинутим скотарством виробничий напрям, проте більше половини підприємств не займаються тваринництвом взагалі. Отже, при прогнозуванні подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області слід розвивати такі виробничі напрями: зерно-буряковий з розвинутим скотарством і з виробництва продукції рослинництва. Достатня кількість виробництва зерна сприяє розвитку свинарства і птахівництва.

З метою поглибленого аналізу тенденцій розвитку сільськогосподарських підприємств регіону їх розгляд здійснювався в розрізі груп виходячи з площі сільськогосподарських угідь (1 група – до 1500 га, 2 група – 1501-2000 га, 3 група – 2001-2500 га, 4 група – 2501 га і більше). Кількість об'єктів дослідження по роках наступна: 1990 р. – 525; 1998 р. – 560; 1999 р. – 570; 2000 р. – 576; 2001 р. – 474; 2002 р. – 482; 2003 р. – 422; 2004 р. – 410; 2005 р. – 357; 2006 р. – 298.

Починаючи з 2000 року спостерігається зменшення кількості об'єктів дослідження, проте зростає площа землекористування в розрахунку на 1

господарство (табл. 1). Дане явище пояснюється появою групи економічно сильних підприємств, які поступово збільшують площі землекористування за рахунок її оренди у пайовиків менш ефективно господарюючих аграрних формувань.

Таблиця 1

Динаміка зміни площі ріллі, чисельності працівників та вартості фондів у розрахунку на 1 сільськогосподарське підприємство в Черкаській області

Групи підприємств за площею сільськогосподарських угідь, га	1990 р.	1999 р.	2000 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2006 р. у % до 1990 р.
Площа ріллі, га								
До 1500	1033	1009	883	1030	1034	1009	1084	104,9
1501 – 2000	1584	1593	1629	1653	1659	1697	1737	109,6
2001 – 2500	2018	2010	2045	2083	2110	2118	2207	109,4
2501 і більше	3110	2946	2950	3246	3587	3747	4394	141,3
У середньому по Черкаській області	2201	1888	1683	1727	1808	1943	2196	99,8
Середньооблікова чисельність працівників, осіб								
До 1500	186	121	101	91	60	54	52	27,9
1501 – 2000	246	178	171	153	106	104	89	36,2
2001 – 2500	307	230	210	196	137	124	120	39,1
2501 і більше	423	291	286	266	192	189	185	43,7
У середньому по Черкаській області	321	204	174	153	107	103	103	32,1
Вартість фондів у розрахунку на 1 га ріллі, тис. грн.								
До 1500	2,938	5,399	5,097	2,552	2,449	2,250	3,021	102,8
1501 – 2000	2,275	5,064	4,433	2,838	2,518	2,748	2,741	120,5
2001 – 2500	2,361	5,225	4,485	2,580	2,701	2,389	2,964	125,5
2501 і більше	2,248	5,097	3,581	2,384	1,949	2,693	3,015	134,1
У середньому по Черкаській області	2,328	5,161	4,284	2,575	2,334	2,613	2,899	124,5
Фондоозброєність в розрахунку на 1 працівника, тис. грн.								
До 1500	16,317	45,024	44,600	28,782	41,800	42,277	61,374	3,7 р.
1501 – 2000	14,654	45,320	42,300	30,682	44,782	39,407	51,419	3,5 р.
2001 – 2500	15,521	45,669	43,690	27,381	42,321	41,578	52,832	3,4 р.
2501 і більше	16,527	51,601	36,950	29,127	55,203	36,357	69,666	4,2 р.
У середньому по Черкаській області	15,960	47,769	41,450	29,049	47,536	39,525	60,920	3,8 р.

Протягом досліджуваного періоду різко скоротилася чисельність працівників, що пов'язано із ліквідацією в більшості підприємств галузі тваринництва, а також використанням при здійсненні технологічних операцій високопродуктивної техніки іноземного виробництва. Найменшу втрату працівників понесли підприємства третьої і четвертої груп – 60,9 % та 56,3 % відповідно проти 72,1 % у першій групі. У продовж 1990-1998 років спостерігається збільшення вартості фондів у розрахунку на одне сільськогосподарське підприємство майже в два рази. Причиною є індексація їх вартості, яка проводилася протягом вказаного

періоду декілька разів. Склалася ситуація, коли реальна величина вартості фондів починаючи з 1991 року майже не змінилася, проте в грошовому виразі вона значно зросла. В подальшому, починаючи з 1998-го і до 2000 року, їх вартість зменшилася за рахунок списання. З 2000 року грошовий вираз фондів почав різко скорочуватися, причиною чого є не лише їхній знос, але і те, що у 2000 році формувалася майновий фонд підприємств, який підлягав розпаюванню. Тому більшість керівників свідомо занижила вартість пайового фонду майна. В даний час непоодинокі випадки, коли в сільськогосподарських підприємствах вносять зміни у величину даного фонду в бік збільшення, вдаючись до послуг суду.

Великотоварні сільськогосподарські підприємства в більшій мірі зберегли й оновлюють тракторний парк і технологічне обладнання, оскільки не були змушені ділити його під час реформування, коли на основі одного підприємства утворювало декілька. Збільшення площі й раціональне поєднання галузей рослинництва і тваринництва в господарствах 3 і 4 груп дало змогу підвищувати фондозабезпеченість і фондоозброєність, застосовувати інтенсивні технології на інноваційній основі.

Важливим показником оцінки ефективності виробництва є використання ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Черкащини (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність використання виробничих ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Групи підприємств за площею сільськогосподарських угідь, га	1990 р.	1999 р.	2000 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2006р. у % до 1990 р.
Витрати на 100 грн. валової продукції, грн.								
До 1500	76,6	173,4	184,1	182,5	80,5	121,9	144,6	188,8
1501 – 2000	84,1	158,4	176,5	198,5	105,4	113,8	87,7	104,3
2001 – 2500	83,1	164,0	172,2	169,2	109,1	115,3	79,5	95,7
2501 і більше	79,6	155,6	162,9	183,1	98,1	107,6	86,6	108,8
У середньому по Черкаській області	80,7	160,5	172,8	183,6	96,3	112,4	92,9	115,1
Фондовіддача, грн.								
До 1500	0,63	0,08	0,09	0,22	0,59	0,52	0,55	87,3
1501 – 2000	0,60	0,09	0,11	0,29	0,55	0,57	0,88	146,7
2001 – 2500	0,58	0,09	0,11	0,26	0,79	0,56	0,73	125,9
2501 і більше	0,62	0,09	0,15	0,32	0,63	0,70	0,86	138,7
У середньому по Черкаській області	0,61	0,09	0,12	0,31	0,59	0,60	0,79	129,5
Зарплатовіддача, грн.								
До 1500	4,03	2,93	2,90	3,38	8,02	5,36	6,18	153,3
1501 – 2000	3,46	3,29	3,83	3,38	7,43	6,45	8,42	2,4 р.
2001 – 2500	3,45	3,15	3,90	3,83	7,07	5,48	7,45	2,2 р.
2501 і більше	3,72	3,64	3,73	3,96	8,06	6,75	9,60	2,6 р.
У середньому по Черкаській області	3,64	3,33	3,60	3,66	7,92	6,24	8,45	2,3 р.

П р и м і т к а . За 1990 рік вартість валової продукції в порівняльних цінах 1983 року, а за 2006 рік – 2005 року, за інші роки – 2000 року.

Різниця у витратах на 100 грн. валової продукції у період між 1990 роком і 1998 – 2006 роками пояснюється значним підвищенням цін на пально-мастильні матеріали, засоби захисту, мінеральні добрива. Особливо стрімко зросли витрати упродовж 1990–2002 років – у 2,3 раза, проте протягом трьох останніх років спостерігається тенденція до зменшення даних витрат (у 2006 році до рівня 2002 року по Черкаській області на 90,65 грн. в розрахунку на 100 грн. валової продукції). Сільськогосподарські підприємства 3 і 4 груп більш ефективні, щодо витрат ресурсів на виробництво продукції, що забезпечується вищим рівнем механізації технологічних процесів, а отже і меншими затратами ручної праці порівняно з підприємствами 1 групи.

Протягом 1999–2006 років (крім 2003 року внаслідок погодних умов) фондовіддача зросла у 8,3 раза в цілому по області. Це пов'язано, з одного боку, із зменшенням вартості основних виробничих фондів протягом досліджуваного періоду, а з іншого – із збільшенням обсягу продукції, що виробляється сільськогосподарськими підприємствами. В розрізі підприємств по земельній площі фондовіддача зростає із її збільшенням, що свідчить про ефективність концентрації виробництва.

За нашими дослідженнями великі за розміром сільськогосподарські підприємства (понад 2500 га) мають можливість виплачувати більший розмір орендної плати. Впродовж трьох останніх років спостерігається тенденція до збільшення заробітної плати із підвищенням її мінімального рівня та площі оброблюваної землі, а відповідно збільшення зайнятості висококваліфікованих працівників (механізаторів) і зменшення кількості працівників ручної праці, причому з кожним роком ця різниця стає дедалі відчутнішою. У сукупності це позитивно впливає на соціальний розвиток колективу великих за розмірами сільськогосподарських підприємств, що сприяє підвищенню ефективності господарювання.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що рівень виробництва валової продукції на 1 га ріллі (Y) залежить від площі землекористування підприємства (X_1), кількості працівників (X_2), вартості фондів (X_3) та витрат на виробництво 1 грн. валової продукції (X_4). За результатами обробки отримано наступне лінійне рівняння:

$$Y = 1,501 - 0,0001 \cdot X_1 + 0,0044 \cdot X_2 + 4,354 \cdot X_3 - 0,347 \cdot X_4. \quad (1)$$

Зв'язок між вказаними факторами тісний (коефіцієнт кореляції 0,74). Встановлено також, що із збільшенням земельної площі сільськогосподарських підприємств зростає обсяг виробництва валової продукції та прибутку в розрахунку на 1 га ріллі та 1 працівника (табл. 3).

За допомогою аналітичного вирівнювання встановлено, що виробництво валової продукції та одержання прибутку в розрахунку на 1 працівника має чітку тенденцію до зростання щороку відповідно на 5,068 і 0,752 тис. грн.

Отже, як свідчать проведені розрахунки, перевага зберігається за концентрацією виробництва, тобто господарствами з площею землекористування понад 2500 га, що й підтверджується рівнем ефективності їх функціонування.

**Виробництво валової продукції та розмір прибутку в
сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, грн.**

Групи підприємств за площею сільсько- господарських угідь, га	1990 р.	1999 р.	2000 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Виробництво валової продукції на 1 га ріллі							
До 1500	1869	457	462	580	1355	1182	1664
1501 – 2000	1380	504	516	663	1489	1578	2410
2001 – 2500	1370	512	505	696	1489	1342	2149
2501 і більше	1410	491	562	767	1553	1908	2580
У середньому по Черкаській області	1430	494	518	681	1478	1585	2292
Виробництво валової продукції на 1 працівника							
До 1500	10381	3818	4050	6545	24952	22023	33796
1501 – 2000	8890	4511	4920	7177	23301	25712	45208
2001 – 2500	9000	4474	4920	7390	22924	22956	38308
2501 і більше	10366	4979	5800	9372	28963	37836	59618
У середньому по Черкаській області	9806	4573	5010	7707	26123	28841	48178
Прибуток на 1 га ріллі							
До 1500	1220	12	204	-11	143	265	-9
1501 – 2000	865	-22	211	-15	142	161	189
2001 – 2500	870	29	233	-18	226	48	214
2501 і більше	866	36	198	63	293	352	127
У середньому по Черкаській області	893	19	209	9	210	241	128
Прибуток на 1 працівника							
До 1500	6779	99	1785	-123	2472	4902	-194
1501 – 2000	5573	-196	2020	-165	2222	2632	3559
2001 – 2500	5723	252	2262	-198	3481	0816	3828
2501 і більше	6373	371	2045	771	5464	7085	2935
У середньому по Черкаській області	6124	176	2020	100	3565	4435	2702

У третьому розділі „**Основні напрями підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств**” визначено раціональні їх розміри в регіоні; опрацьовано типові моделі перспективного розвитку сільськогосподарських підприємств на основі раціональних розмірів із заданою спеціалізацією, враховуючи наявність трудових ресурсів, пунктів переробки та збуту продукції та регіональні потреби населення в продуктах харчування станом на 2010 рік; обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення системи забезпечення сільськогосподарських підприємств маркетинговою інформацією.

Орієнтиром у перспективному розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств є спеціалізація і концентрація на основі раціональних розмірів із застосуванням ресурсозберігаючих технологій у рослинництві і тваринництві, перспективних сортів рослин і порід тварин. За допомогою економіко-математичного методу встановлено (табл. 4), що раціональні розміри

сільськогосподарських підприємств зерно-буряко-скотарського виробничого напрямку для Черкаської області коливаються від 2999 до 3176 га; підприємств, що займаються діяльністю лише в галузі рослинництва, – 2996–3013 га та свинарського – 2876–3016 га. Підприємства таких розмірів здатні забезпечити суму прибутку в розрахунку на 1 га понад 1360 грн.

Таблиця 4

Перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області за рекомендованими напрямами спеціалізації

Показники	Зерно-буряко-скотарський виробничий напрям		Виробництво продукції рослинництва		Виробництво м'яса свиней	
	СТОВ „Вільшанка” (2005 р.)	Проект на 2010 р.	ПСП „Аскольд Агро” (2005 р.)	Проект на 2010 р.	ПОП „Веселий Хутір”* (2005 р.)	Проект на 2010 р.
Виручка, тис. грн.	6395,8	14011,22	8340,0	12682,85	8689,4	17406,3
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	5772,5	9902,35	6395,0	7994,59	7853,0	12396,20
Прибуток, тис. грн.	623,3	4108,87	1945,0	4688,25	836,4	5010,1
Рівень рентабельності, %	10,8	41,5	30,4	58,6	10,7	40,4
Площі ріллі для одержання зазначеного результату, га	3071,6	2999–3176	2939,0	2996 - 3013	1831,0	2876–3016
Одержано прибутку на 1 га ріллі, грн.	202,9	1369,62	661,8	1562,75	456,8	1670,03

П р и м і т к а . * ПОП „Веселий Хутір” на даний час не має оптимальних розмірів, проте є одним із небагатьох, що спеціалізується на виробництві продукції свинарства і на основі якого можна створити підприємство раціональних розмірів із заданою спеціалізацією (оренда землі, добудова необхідних приміщень).

У сучасних умовах, за наявності приватної власності на землю та засоби виробництва одним із шляхів створення підприємств раціональних розмірів є оренда з наданням пільг в оподаткуванні та кредитуванні, а також цільової допомоги з боку держави при одночасному поширенні інформації про результати наукових досліджень щодо даного питання серед зацікавленої аудиторії.

Основним завданням рекомендованих господарств є забезпечення населення Черкаської області продуктами харчування (хлібом і хлібопродуктами, молоком, м'ясом, цукром, олією) на рівні фізіологічних норм. Надлишок виробленої продукції передбачається збувати за межами області.

Орієнтовна кількість сільськогосподарських підприємств раціональних

розмірів на території Черкаської області становитиме 317 господарств, з них зерно-буряко-скотарського виробничого напрямку – 108, з виробництва продукції рослинництва – 169, з виробництва м'яса свиней – 40.

Загальна чисельність працівників, задіяних у вищезгаданих підприємствах, становитиме 32605.

Основними виробниками зерна та цукрових буряків є господарства рослинницького напрямку, частка яких від загального становить близько 56,0%. Питома вага даного типу господарств в реалізації зерна зростає до 66,1%, оскільки на відміну від сільськогосподарських підприємств двох інших типів вони не мають статті витрат „на корм худобі”. Від господарств свинарського напрямку надходитиме 65,0% насіння соняшнику та 95,0% м'яса свиней, все інше – від підприємств зерно-буряко-скотарського напрямку.

За межі підприємств, на забезпечення потреб населення Черкаської області в продуктах харчування на рівні фізіологічних норм, буде реалізовано 3,0% зерна, 5,2 – цукрових буряків, 100,0 – олії, 82,7 – молока, 99,8 – м'яса ВРХ, 53,4 – м'яса свиней від загального обсягу виробництва.

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області мають значні експортні можливості за межі регіону щодо зерна, цукру та м'яса свиней.

Регіональна спеціалізація сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової системи залежить від наявності кваліфікованої робочої сили, пунктів переробки і реалізації продукції. Господарства, що спеціалізуються на виробництві продукції свинарства, розмішуватимуться по 2 на район (висока концентрація поголів'я свиней негативно впливає на екологію – понад 12 тис. голів). Підприємства рослинницького виробничого напрямку розміщуються на всій території області, проте їх концентрація зростає із сходу на захід регіону. Господарства, що займаються скотарством, можуть бути сконцентровані в Золотоніському, Чорнобаївському, Черкаському, Корсунь-Шевченківському, Звенигородському, Тальнівському, Уманському районах, де спостерігається висока концентрація населення та наявність відповідних переробних підприємств (ЗАТ „Юрія” м. Черкаси, Звенигородський та Канівський сиркомбінати).

Впровадження рекомендованих параметрів сільськогосподарських підприємств дасть можливість збільшити у 2010 році порівняно з 2000 роком обсяги виробництва: зерна – у 2 рази, цукрових буряків – у 9 разів, молока – на 27%, м'яса ВРХ – 17,4%, м'яса свиней – у 3 рази. Сума прибутку сільськогосподарських підприємств Черкаської області в розрахунку на 1 га становитиме, залежно від виробничого напрямку, 1455,7 – 1759,4 грн. Рівень рентабельності (49,2%) повністю забезпечуватиме самоокупність і самофінансування підприємств.

Досконале інформаційне забезпечення сільськогосподарських підприємств є однією з невід'ємних складових удосконалення механізму господарювання та прискорить їхній розвиток, сприятиме збільшенню виробництва високоякісної продукції, більш ефективному продажу.

Основні напрями маркетингового інформаційного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 1) складатимуть такі організаційні структури:

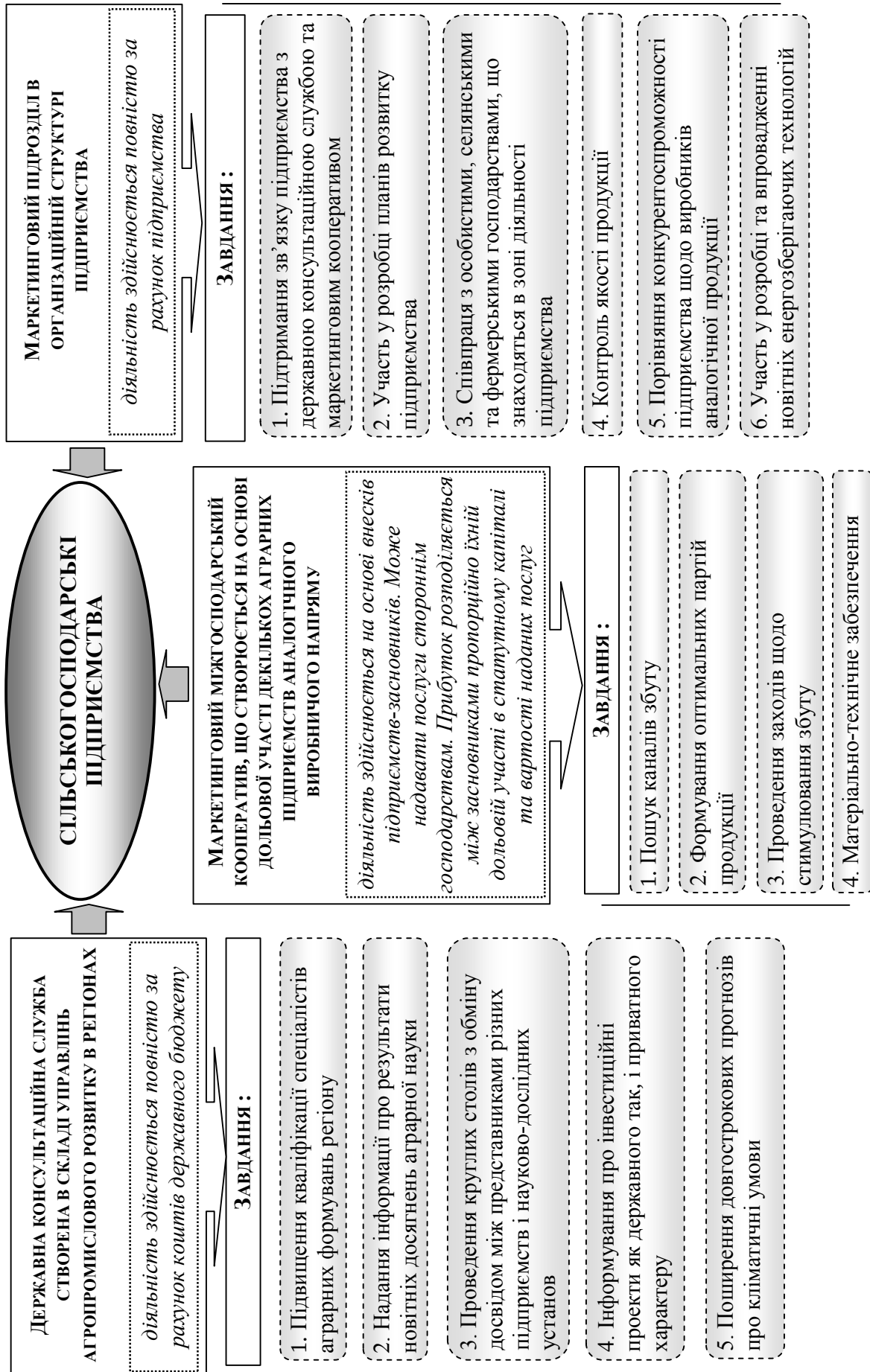

Рис. 1. Пропонована система маркетингового інформаційного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств

1. Державна консультативна служба створена у складі управлінь агропромислового розвитку в регіонах (керівник відділу та 3 працівники).
2. Маркетинговий міжгосподарський кооператив (керівник, бухгалтер і 2 працівники).
3. Маркетинговий підрозділ в організаційній структурі підприємства (2 працівники).

Вище згадані структури повинні утворювати цілісну систему і користуватися різноманітними банками даних як регіонального, так і загальнодержавного характеру.

Такий підхід дасть змогу забезпечити прийняття управлінських рішень на основі одержаної всебічної маркетингової інформації.

З метою ефективного та прозорого збуту продукції господарства повинні інтенсивніше використовувати такий канал реалізації, щоб реалізувати продукцію за високими і стабільними цінами, минаючи посередницькі структури, які скуповують її за низькими, а продають за високими цінами, акумулюючи до 80% прибутку, створеного виробниками.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств та сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо її підвищення. Висновки за результатами проведених досліджень зводяться до наступного.

1. На основі вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених щодо сутності економічної ефективності запропоновано класифікацію факторів впливу на неї, які розподілені на контрольовані та неконтрольовані з боку окремого підприємства (контрольовані в свою чергу поділяються на організаційні та економічні; неконтрольовані – на природні та загальнодержавні). Узагальнюючим показником економічної ефективності є норма прибутку, що використовується у всіх розвинутих країнах світу. В сучасних умовах України, за відсутності ринку землі, пропонується тимчасово використовувати індексовану грошову оцінку землі, а до оплати праці, як показника вартості робочої сили, сумувати витрати на підготовку працівників необхідної кваліфікації.

2. З урахуванням вітчизняного та іноземного досвіду, обґрунтовано необхідність спеціалізації та концентрації сільськогосподарського виробництва на основі раціональних розмірів підприємств як перспективного напрямку розвитку аграрного сектору економіки. Єдиним засобом досягнення даної мети є об'єднання власників та оренда земельних і майнових паїв. Це дасть можливість за наявності ринкової конкуренції на землю та засоби виробництва запропонувати кращі умови орендодавцям, більш ефективно використовувати земельні та майнові паї і вести фінансово-господарську діяльність підприємств.

3. У процесі реформування сільськогосподарських підприємств виявлено негативний вплив таких чинників: розпорошення прийняття законодавчо-нормативних актів у часі, протиріччя в деяких нормативно-правових актах, відсутність дієвої концепції розвитку різних організаційно-правових форм і

виробництва продукції в них. Крім того, недосконалість нормативної бази реформування призвела до подрібнення цілісних господарських комплексів, що негативно вплинуло на ефективність господарювання новостворених структур.

4. Не узаконено правовий статус орендодавців, який би захищав право власників земельних і майнових паїв та передбачав право на управління виробництвом через створення спілки власників як вищого органу управління та механізму найму виконавчого адміністративно-управлінського персоналу за договором. Це забезпечить розподіл прибутку серед власників земельних і майнових паїв, а не лише декількох засновників, які привласнюють всю його суму. Дослідженням встановлено необхідність посилення ролі держави в регулюванні орендних земельних відносин, звертаючи особливу увагу в договорах оренди майна та землі на обов'язковість ефективного розвитку галузей рослинництва і тваринництва, підвищення родючості ґрунтів, забезпечення науково обґрунтованих параметрів організації і ведення господарської діяльності, соціального розвитку колективу сільськогосподарського підприємства та сільської території в цілому.

5. До початку ринкових перетворень в аграрному секторі сільськогосподарські підприємства Черкаської області мали зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом виробничий напрям, а також на території регіону функціонували спеціалізовані підприємства з відгодівлі молодняку великої рогатої худоби, свиней та вирощування овочів. Проте наприкінці 2000 року, в період масового реформування сільськогосподарських підприємств, різко скоротилися поголів'я тварин, площі під цукровими буряками, овочевими та кормовими культурами як збитковими. Дані види продукції замінені соняшником, ріпаком і зерновими, що пов'язано з прибутковістю останніх та переходом на приватно-орендні засади господарювання. Нині більшість підприємств області мають зерно-технічний та зерно-технічний з розвинутим скотарством виробничий напрям (у майже 12% підприємств області в структурі товарної продукції переважає тваринницька). Отже, при прогнозуванні подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області та їх розміщення, враховуючи природно-економічні, демографічні умови, попит населення на тваринницьку продукцію та наявний виробничий потенціал сільськогосподарських і переробних підприємств, слід розвивати такі виробничі напрями: зерно-буряковий з розвинутим скотарством та з виробництва продукції рослинництва. Достатній обсяг виробництва зерна сприяє розвитку свинарства.

6. Аналіз еволюції розвитку аграрних формувань у ринкових умовах свідчить про зменшення, починаючи з 2000 року, кількості об'єктів дослідження, при одночасному збільшенні площі землекористування в розрахунку на 1 підприємство. Це явище пояснюється появою групи економічно сильних господарств, що поступово збільшуються за рахунок оренди земельних і майнових паїв громадян економічно слабких господарств. Останні не витримали конкурентної боротьби і втратили юридичну самостійність.

7. У результаті ринкових перетворень великотоварні сільськогосподарські підприємства переважно зберегли тракторний парк і технологічне обладнання, оскільки не були змушені ділити його під час реформування, коли на базі одного

підприємства утворювалось декілька. Збільшення площі понад 2000 га та раціональне поєднання галузей рослинництва і тваринництва в цих підприємствах дало можливість нарощувати більш високими темпами виробництво продукції, рівень заробітної й орендної плати за земельні та майнові паї, прибутковість. На цій основі поліпшується фондозабезпеченість і фондоозброєність за рахунок придбання продуктивнішої техніки, застосовуються інтенсивні технології на інноваційній основі, зменшуються витрати на 100 грн. валової продукції, підвищується рівень рентабельності виробництва. Це підтверджує кореляційно-регресійний аналіз, де коефіцієнт кореляції між вище вказаними факторами дорівнює 0,74.

8. Для ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств Черкаської області в ринкових умовах доцільно використовувати науково обгрунтовану спеціалізацію і концентрацію виробництва, враховуючи наявність трудових ресурсів, пунктів переробки та збуту продукції й регіональні потреби населення в продуктах харчування станом на 2010 рік. Орієнтовна кількість підприємств оптимальних розмірів на території Черкаської області становитиме 317, з них зерно-буряко-скотарського виробничого напрямку – 108, з виробництва продукції рослинництва – 169, з виробництва м'яса свиней – 40. Загальна чисельність працівників, зайнятих у вищезгаданих підприємствах, становитиме 32605 осіб, або повністю забезпечуватиметься їх наявністю в господарствах. Обсяг продукції, що вироблятиметься даними підприємствами, збільшиться проти 2000 року: зерна – удвічі (14863560 ц), цукрових буряків (у перерахунку на цукор) – у 8,4 раза (9243520 ц), молока – 3240000 ц (на 27,3% більше ніж у 2000 році), м'яса великої рогатої худоби (у живій вазі) – на 17,4% (264902 ц), м'яса свиней (в живій вазі) – на 230,8% (508598 ц). Кожне з підприємств зерно-буряко-скотарського виробничого напрямку зможе отримувати в межах 4109 тис. грн. прибутку при рівні рентабельності 41,5%; підприємства, що займатимуться виробничою діяльністю лише в галузі рослинництва, відповідно – 4688 тис. грн. і 58,6%; господарства, що займатимуться виробництвом продукції свинарства, відповідно – 5010,1 тис. грн. і 40,4%. У середньому по сільськогосподарських підприємствах області дані показники в розрахунку на 1 господарство становитимуть 4528,1 тис. грн. прибутку і 49,2% рентабельності, що повністю забезпечуватиме самокупність і самофінансування підприємств.

9. Невід'ємною складовою ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах розвитку ринкової економіки України є маркетинг, особливо в контексті інформаційного забезпечення. З метою його якісного поліпшення підприємствам необхідно застосовувати тристоронню систему маркетингового інформаційного забезпечення: державна консультативна служба, створена у складі управлінь агропромислового розвитку в регіонах; маркетинговий міжгосподарський кооператив; маркетинговий підрозділ в організаційній структурі підприємства. Такий підхід дозволить надавати всебічну інформаційну підтримку сільськогосподарським підприємствам у прийнятті ефективних управлінських рішень в процесі їхньої діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Харенко А. О. Проблеми становлення тваринництва Черкащини в ринкових умовах / А. О. Харенко, Г. О. Коваленко : зб. наук. праць Уманської державної аграрної академії. – Умань, 2001. – Вип. 53. – С. 186–190 (*особистий внесок – 0,15 д.а.: збір статистичних даних, аналіз стану та динаміки розвитку тваринництва Черкаської області*).
2. Харенко А. О. Залежність ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств Черкаської області від їх розміру / А. О. Харенко // Економіка АПК. – 2002. – №2. – С.35–40 (*0,4 д.а.*).
3. Харенко А. О. Вплив площі сільськогосподарських угідь на результати господарювання агроформувань Черкащини / А. О. Харенко : зб. наук. праць Уманської державної аграрної академії. – Умань, 2002. – Вип. 55. – С. 214–221 (*0,3 д.а.*).
4. Харенко А. О. Оптимізація розмірів реформованих сільськогосподарських підприємств – основа підвищення їх ефективності / А. О. Харенко : зб. наук. праць Уманського державного аграрного університету. – Умань, 2003. – Вип. 56. – С. 231–238 (*0,3 д.а.*).
5. Харенко А. О. Економічна ефективність господарювання агроформувань з різною площею земельних угідь / А. О. Харенко : зб. наук. праць Луганського національного аграрного університету. – Луганськ: Вид-во Луганського національного аграрного університету, 2004. – Вип. 37(49). – С. 271–274 (*0,25 д.а.*).
6. Харенко А. О. Забезпеченість та використання ресурсів у реформованих сільськогосподарських підприємствах / А. О. Харенко // Економіка АПК. – 2004. – №5. – С. 52–56 (*0, 5 д.а.*).
7. Харенко А. О. Місце Черкаської області в економіці сільського господарства України / А. О. Харенко // Вісник ХНАУ: зб. наук. праць Харківського національного аграрного університету. – Харків: Вид-во ХНАУ, 2004. – Вип. 2. – С. 238–243 (*0,25 д.а.*).
8. Харенко А. О. Ефективність маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області / А. О. Харенко, Г. О. Коваленко : зб. наук. праць Уманського державного аграрного університету. – Умань, 2005. – Вип. 62. – Ч. 2. – С. 383–387 (*особистий внесок – 0,15 д.а.: розраховано і проаналізовано показники економічної ефективності агромаркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області*).
9. Харенко А. О. Рівень орендної плати за майнові та земельні паї в залежності від земельних розмірів аграрних формувань / А. О. Харенко // Агроінком. – 2006. – № 2. – С. 80–83 (*0,25 д.а.*).
10. Харенко А. О. Збутова діяльність сільськогосподарських підприємств Черкаської області / А. О. Харенко, Г. О. Коваленко : зб. наук. праць Луганського національного аграрного університету. – Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2006. – Вип. 62(85). – С. 166–171 (*особистий внесок – 0,15 д.а.: досліджено канали реалізації та рівень товарності продукції сільськогосподарських підприємств Черкаської області*).

Тези доповідей на науково-практичних конференціях:

11. Харенко А. О. Ефективність агромаркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області / А. О. Харенко : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих учених, (Умань, 2–3 берез. 2006 р.). – Умань: Вид-во УДАУ, 2006. – С. 165–166 (0, 1 д.а.).

12. Харенко А. О. Деякі аспекти маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області / А. О. Харенко : матеріали наук. конф. (до 30-річчя створення економічного факультету), (Умань, 30 листоп. 2006 р.). – Умань : Вид-во УДАУ, 2006. – С. 93–95 (0, 1 д.а.).

13. Харенко А. О. Вдосконалення інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в аграрних підприємствах / А. О. Харенко : матеріали наук.–практ. конф. [Соціально-економічні аспекти формування громадянського суспільства в Україні], (Умань, 7–8 черв. 2007р.). – Умань: Вид-во СПД Сочінський, 2007.– С. 177– 180 (0, 15 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Харенко А. О. Ефективність функціонування та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК). – Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки” УААН, Київ, 2008.

У дисертації досліджено ефективність функціонування та перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності в ринкових умовах господарювання. Удосконалено класифікацію факторів, що впливають на економічну ефективність. Визначено основні чинники розвитку й підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

Запропоновано моделі типових сільськогосподарських підприємств та обґрунтовано фактори, які забезпечать високу ефективність їх діяльності. Розроблено пропозиції щодо регіональної спеціалізації господарств у ринкових умовах залежно від наявності кваліфікованої робочої сили, пунктів переробки і реалізації продукції. Удосконалено інформаційне забезпечення сільськогосподарських підприємств щодо прийняття управлінських рішень з підвищення ефективності виробництва.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, спеціалізація, концентрація, раціональні розміри, ефективність, прибуток.

АННОТАЦИЯ

Харенко А. А. Эффективность функционирования и перспективы развития сельскохозяйственных предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04. – экономика и управление предприятиями (экономика сельского хозяйства и АПК). – Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» УААН, Киев, 2008.

Диссертационная работа посвящена теоретическим и научно-практическим проблемам эффективного функционирования и развития сельскохозяйственных предприятий в условиях частной собственности и рыночных условий хозяйствования.

Актуальность исследований обусловлена поиском путей экономического роста и функционирования агропромышленного комплекса страны, стабилизации, дальнейшего развития и повышения эффективности производства.

В диссертационной работе раскрыта сущность понятия «эффективность» как экономической категории, определены и классифицированы факторы, влияющие на нее; усовершенствовано методику расчета обобщающего показателя экономической эффективности – нормы прибыли, путем суммирования к фонду оплаты труда расходов на подготовку работников необходимой квалификации. Доказана необходимость специализации и концентрации сельскохозяйственного производства на основе рациональных размеров, как перспективного направления развития аграрного сектора экономики в условиях рынка. Проанализировано в динамике реформирование сельскохозяйственных предприятий Украины на протяжении 1990-2006 годов и его влияние на эффективность работы хозяйственных структур.

В результате исследования определены зональные особенности ведения сельскохозяйственного производства в Черкасской области, установлены тенденции в развитии сельскохозяйственных предприятий, определена зависимость ресурсного обеспечения от размеров предприятия и эффективность его использования, а также экономическая эффективность хозяйствования.

Анализ эволюции развития аграрных формирований в рыночных условиях свидетельствует о сокращении, начиная с 2000 года, количества объектов исследования, при одновременном увеличении площади землеиспользования в расчете на 1 предприятие. Это явление объясняется появлением группы экономически сильных предприятий, что постепенно увеличиваются за счет аренды земельных и имущественных частей пайщиков экономически слабых хозяйств. Кроме того, крупнотоварные хозяйства в своем большинстве сохранили тракторный парк и технологическое оборудование, поскольку не должны были делить его во время реформирования, когда на базе одного предприятия создавалось несколько. Увеличение площади свыше 2000 га и рациональное сочетание отраслей растениеводства и животноводства в этих предприятиях дало возможность увеличивать более высокими темпами производство продукции, уровень заработной и арендной платы за земельные и имущественные паи, прибыльность. На этой основе улучшается фондообеспеченность и фондовооруженность за счет приобретения высокопродуктивной техники, использования интенсивных технологий на инновационной основе, сокращаются расходы на 100 грн. валовой продукции, растет уровень рентабельности производства.

На основании аналитического материала установлено, что в современных условиях большинство сельскохозяйственных предприятий исследуемого региона низкорентабельны или убыточны. Одним из путей улучшения данной ситуации является их специализация и концентрация на основе рациональных размеров,

которые определены нами с помощью экономико-математического метода, с применением ресурсосберегающих технологий в растениеводстве и животноводстве, перспективных сортов сельскохозяйственных культур и пород животных.

В современной экономической ситуации, в условиях частной собственности на землю и средства производства, одним из путей создания предприятий рациональных размеров является аренда с обеспечением льготных условий налогообложения и выдачи кредитов, а также целевая помощь для них со стороны государства с одновременным распространением информации о результатах научных исследований данной тематики среди заинтересованной аудитории.

Обосновывается региональная специализация предприятий в зависимости от наличия рабочей силы, пунктов переработки и реализации продукции.

Неотъемлемым фактором эффективной деятельности современных сельскохозяйственных предприятий является маркетинг, особенно в контексте информационного обеспечения. С целью его улучшения предложено трехстороннюю систему информационного обеспечения предприятий: государственная консультационная служба, создаваемая в составе управлений сельского хозяйства в регионах; маркетинговый межхозяйственный кооператив; маркетинговый отдел в организационной структуре предприятия. Такой подход позволит осуществлять всестороннюю информационную поддержку сельскохозяйственным предприятиям в принятии эффективных управленческих решений.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, специализация, концентрация, рациональные размеры, эффективность, прибыль.

SUMMARY

Kharenko A. O. Operation efficiency and development trends of agricultural enterprises. – A manuscript.

A dissertation for getting a scientific degree of a candidate of economic sciences in the field of study 08.00.04 – economics and business management (rural economy and AIC) – National scientific center "Institute of agrarian economy" UAAS, Kyiv, 2008.

The operation efficiency and development trends of agricultural enterprises in the conditions of private property and market relations were studied in the dissertation. The classification of the factors influencing the economic efficiency was improved. The main ways of the development and the performance efficiency increase of agricultural enterprises were identified.

Models of typical agricultural enterprises were suggested; factors ensuring their high efficiency were explained. Proposal as to regional specialization of the enterprises in market conditions depending on the availability of labor, processing and marketing units were worked out. Information support for agricultural enterprises to make managerial decisions aimed at the production efficiency increase was improved.

Key words: agricultural enterprise, specialization, concentration, rational dimensions, efficiency, income.